

УДК 37.037

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**Ю. Л. Колесник**

В статті розглянуто специфічні риси морально-екологічного виховання; представлено взаємодію морального та екологічного виховання студентської молоді у технічних навчальних закладах; проаналізовано аспекти системи екологічного виховання.

***Ключові слова:** моральне виховання, екологічне виховання, моральний ідеал, моральні норми, екологічна свідомість.*

Процес формування української держави поєднує в собі цілий комплекс завдань, особливе місце серед яких займає формування особистості громадянина України. Виховання національно свідомої людини, яка володіє широким політичним світоглядом, несе велику міру відповідальності за виконання конкретних справ, має теоретичні знання і практичні навички у фаховій діяльності, постійно збагачує себе здобутками української та світової культури, дбає про свій імідж та престиж, дотримується моральних ідеалів та психологічного комфорту у праці та в сім'ї, виявляє толерантність і повагу до оточуючих, піклується про безпеку навколишнього середовища – ось неповний перелік тих вимог, яким має відповідати громадянин нинішньої української держави.

Значимість і складність морально-екологічного виховного процесу важко переоцінити, враховуючи те, що в ньому беруть участь в різні періоди становлення як сама особа, так і її батьки, вчителі, наставники, друзі, а також засоби інформації, твори літератури і мистецтва та багато інших факторів. У цьому переліку важливе місце займає виховання майбутнього спеціаліста та інтелігента в період здобуття знань у закладах освіти різних рівнів, зокрема у вищих навчальних закладах технічного напрямку. Вагомою складовою досягнення таких результатів є триєдина система навчально-виховного процесу, а саме: підготовка висококваліфікованого фахівця, виховання морально і національно свідомого громадянина та фізичне зміцнення молодого покоління інженерних працівників.

Ідеалом такої форми виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна і національно свідомою людиною з глибокою громадянською

відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, фізичними і духовними якостями, родинними і патріотичними почуттями, працьовитістю тощо.

Формування національно-патріотичного, духовно-культурологічного та морально-екологічного мікроклімату під час навчання в університеті, оволодіння основами здорового способу життя та активна пропаганда фізичної культури і спорту є визначальними напрямками виховної діяльності, з метою підготовки молодшої генерації української технічної інтелігенції. Виховний процес має стати одним з чинників мінімізації економічних витрат, популяризації принципів дбайливого ставлення до навколишнього середовища та джерелом нових ідей.

Актуальність питання морально-екологічного виховання студентів технічних вузів обумовлюється екологічною кризою, що виникла через непередбачене господарювання людини, і яка змушує змінити ставлення молоді до довкілля. Цій меті покликана слугувати система екологічного виховання, яка є окремим напрямом педагогічної теорії та практики.

Основою екологічного виховання студентів технічних вузів є екологічно зорієнтована педагогіка. Вона охоплює принцип природовідповідності, екологію соціального середовища, екологію внутрішнього світу людини, екологізацію навчання та виховання.

Окремі питання цієї тематики вивчалися багатьма вітчизняними і зарубіжними ученими різних шкіл і напрямів. Протягом розвитку педагогічної думки маємо декілька згадок про морально-екологічне виховання. Серед них виділимо праці таких видатних педагогів, як Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, К.Д. Ушинський, В.І. Вернадський, Б.Т. Лихачов тощо.

Різноманітним аспектам екологічного виховання, навчання присвячено багато дисертаційних робіт. Дослідження С.А. Кравченко [4] присвячено виявленню психологічних особливостей розвитку в студентів екологічного мислення, що поєднує елементи репродуктивного, продуктивного, проблемного процесів.

Аналізу педагогічної теорії і практики роботи шкіл України (1970—1990 рр.) з проблеми екологічної освіти присвячено дослідження І.М. Костицької [3]. Вона зробила висновок про те, що вчення В.І. Вернадського про єдність суспільства і природи є методологічною основою екологічної освіти.

Т.Г. Каленнікова [2] визначила міжпредметні зв'язки як фактор екологічної освіти і виховання.

Першим про принцип природовідповідності в педагогіці згадує Я.А. Коменський на думку якого, людина — це частина природи, що живе за її законами. Якщо у природі все відбувається розумно і доцільно, то й процес виховання та навчання треба будувати природовідповідно. Щоб навчання було не тільки приємним, але й ґрунтовним, необхідно "дотримуватися визначеного порядку і послідовності у передачі знань, із суворим урахуванням вікових особливостей дитини, її інтересів, її психіки в цілому" [1, с. 325].

Дж. Локк приділяє увагу питанню природовідповідності і його зв'язку з моральним вихованням. Він вважає, що більш ефективному використанню потреб, інтересів, схильностей людини допоможе ретельне вивчення її природи, характеру.

Ж.-Ж. Руссо намагається ще глибше трактувати природовідповідне виховання. На його думку, необхідно дотримуватися природного перебігу розвитку природи самої людини, вивчивши її всебічно, з огляду на вікові й індивідуальні особливості. Ж.-Ж. Руссо вважає, що формування людини залежить від наявності трьох факторів: природи людини, речей і людей, що її оточують, тобто середовища.

І.Г. Песталоцці не погоджується з Ж.-Ж. Руссо щодо питання, чи варто сліпо дотримуватись природи людини, або природу необхідно лише враховувати. І.Г. Песталоцці вбачав роль природовідповідного виховання у розвитку всього позитивного у людині, нейтралізації негативного. Він розглянув процес навчання, враховуючи природовідповідність. Його важливим моментом є спостереження людини за предметами і явищами свого довкілля.

Послідовник І.Г. Песталоцці, А. Дістервег дав визначення природо відповідності. На його думку, це самостійний розвиток закладених природою задатків людини, що ґрунтуються на законах природи і досягається вправами.

Вітчизняний педагог К.Д. Ушинський виділив три складових компоненти принципу природо відповідності:

- глибоке пізнання природи людини, її анатоμο-фізіологічних і психологічних особливостей;
- наближення змісту й організації педагогічного процесу до людської природи;
- орієнтація виховання на народні традиції, звичаї [6, с. 215].

Метою дослідження є виявлення характерних рис, притаманних моральному та екологічному вихованню студентської молоді вищих навчальних технічних засобів в умовах сучасного стану виховного процесу.

Отже, надалі, щоб визначити специфічні особливості морально-екологічного виховання, вважаємо за потрібне розкласти це поняття на складові компоненти та дати визначення кожному з них окремо.

Моральне виховання – це виховна діяльність з формування моральної свідомості, розвитку морального почуття, навичок, умінь, відповідної поведінки майбутньої особистості.

Таке виховання розпочинається в сім'ї і продовжується у процесі соціалізації особистості. Його основними складниками виступають загальнолюдські та національні цінності, моральні норми, що є регуляторами взаємовідносин у суспільстві. Серед таких норм – гуманізм і демократизм, які втілюються в ідеалі вільної людини з високорозвиненим почуттям власної гідності, поваги до гідності іншої людини. Метою морального виховання є формування почуття любові до батьків, вітчизни, правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки, благородства та інших чеснот у майбутньої особистості та громадянина.

Моральне виховання характеризують такі поняття, як мораль, моральний ідеал, моральний кодекс, моральні норми, моральні переконання, почуття та якості. Мораллю виступає система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми. Вона виконує пізнавальну, оціночну та виховну функції, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. Норми і принципи моралі, моральні ідеали та почуття є системою моралі, яка закладає основу, формує життєву позицію особистості. Моральний ідеал – це образ, що втілює в собі найвищі моральні якості, є взірцем, до якого слід прагнути. Це той взірець моральної досконалості, який спонукає особистість до саморозвитку і на який зорієнтований виховний процес. Моральною нормою вважається вимога, яка визначає обов'язки людини щодо навколишнього світу, конкретні зразки, які орієнтують поведінку особистості, дають змогу оцінювати й контролювати її. Піднесена в систему сукупність моральних норм утворює моральний кодекс. Якщо мораль є суб'єктивним уявленням людини про добро та зло, то практична її діяльність щодо творення добра, спонукана внутрішніми мотивами (“голосом совісті”) постає як моральність, яку визначаємо як втілення у практичній діяльності людей моральних переконань,

моральних ідеалів, норм, почуттів та принципів. Поряд із моральністю йдуть моральні переконання – стійкі, свідомі моральні уявлення людини (норми, принципи, ідеали), відповідно до яких вона вважає за потрібне діяти так і не інакше. Все це створює складний комплекс моральних якостей, тобто типових рис поведінки особистості.

Характерною відзнакою морального становлення особистості є врахування її ментальності – специфічного світосприймання, світовідчуття, світогляду, бачення світу і себе у світі, національного характеру, вдачі, які виробляються під впливом багатовікових культурно-історичних, геополітичних, природно-кліматичних чинників. Дисциплінованість, організованість — істотні атрибути моральної вихованості та культури людини. Основою дисципліни є поєднання методів переконання з метою формування свідомості і розумної вимогливості. Це суттєва передумова для опанування вміннями і звичками моральної поведінки.

Особливо важливо задіяти в моральному вихованні можливості усіх соціальних інституцій: сім'ї, дошкільних виховних закладів; загальноосвітніх навчально-виховних закладів (шкіл, ліцеїв, гімназій); професійних навчально-виховних закладів (професійно-технічних училищ, вищих навчальних закладів); засобів масової інформації (радіо, телебачення, кіно, газет та ін.); мистецьких закладів (театрів, музеїв, консерваторій, клубів, будинків культури тощо).

У моральному, як і будь-якому іншому, вихованні не можна абсолютизувати або недооцінювати жодного із засобів. Тільки оптимальне їхнє поєднання з урахуванням індивідуальних особливостей студентів забезпечить очікуваний результат. Головне — забезпечити цілеспрямованість, єдність й узгодженість дій усіх соціальних інституцій, які мають вплив на особистість.

Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у людини культури взаємодії з природою. Завданням екологічного виховання є нагромадження, систематизація, використання екологічних знань, виховання любові до природи, бажання берегти і примножувати її, формування вмінь і навичок діяльності в природі. Зміст його розкривається в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії. Екологічне виховання студентів у технічному вищому навчальному закладі неможливе без уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки щодо стану природи, виробляти способи розумної взаємодії з нею.

Цих умінь студенти набувають на аудиторних заняттях та в позааудиторній діяльності. Водночас естетична краса природи сприяє формуванню почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності, запобігання збитків природі. Метою екологічного виховання є формування в особистості студента – майбутнього фахівця – екологічної свідомості і мислення. Передумова для цього – екологічні знання, наслідок – екологічний світогляд. Екологічна свідомість як моральна категорія також потребує виховання з раннього дитинства, і має продовжуватися на всіх етапах формування особистості, набуваючи довершеності під час навчання у вищому навчальному закладі.

Б.Т. Лихачов виокремив найважливіші функції екологічної свідомості, а саме: просвітню, розвивальну, виховну, організуючу, прогностичну [5].

Формування екологічної свідомості – тривалий і поступовий процес, що припускає добре організовану систему поетапно проведених заходів для засвоєння екологічних знань і виховання екологічно правильної поведінки. Провідними елементами формування екологічної свідомості є такі: знання (засвоєння основних наукових понять про природу, екологічних проблем); усвідомлення (виховання свідомого ставлення до довкілля); ставлення (розуміння природи як унікальної цінності і джерела матеріальних і духовних сил людини); навички (здатність практичного засвоєння довкілля і його охорони); діяльність (участь у вирішенні екологічних проблем).

На основі екологічного мислення і свідомості формується екологічна культура, яка включає в себе глибокі знання про навколишнє середовище (природне і соціальне), екологічний стиль мислення і відповідальне ставлення до природи, вміння вирішувати екологічні проблеми, практичну участь у природоохоронній діяльності, що набуває особливої значущості серед студентів технічних вузів.

Система екологічного виховання передбачає врахування таких основних її аспектів:

- національного та регіонального підходів до вибору навчального матеріалу екологічного спрямування;

- гуманістичну спрямованість і зростаючу роль екологічних чинників у вирішенні глобальних проблем людства (раціонального використання природних ресурсів, забезпечення населення екологічно чистими продуктами харчування, захисту середовища від забруднення промисловими та побутовими відходами);

- збереження фізичного і духовного здоров'я людини;

- об'єктивності у розкритті основних екологічних законів та понять, що дають підстави вважати екологію наукою, яка розвивається, намагаючись вирішувати проблеми довкілля;

- зв'язку між набутими екологічними знаннями і життям, розкриття їх цінності не лише у виробництві, а й у повсякденному житті людини.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок: науково-технічна революція буде спрямована на прогрес лише тоді, коли її здійснюватиме особистість, що чітко усвідомлює свою відповідальність перед суспільством за можливі екологічні наслідки своєї діяльності. У подальшому постає завдання формування такої особистості за допомогою родини, школи, вищого навчального закладу, довкілля. Саме застосовувані у ВНЗ технічного напрямку екологічно спрямовані форми і методи виховання, навчання можуть запустити механізм позитивної моральної і суспільної поведінки, а також сформувати своєрідний захисний механізм, що перешкоджає деформації моральних цінностей і поведінки.

У подальшому планується розглянути проблему практичної реалізації завдань і мети морально-екологічної освіти в сучасній вищій технічній школі, які будуються на засадах комплексного розкриття проблем охорони природи; взаємозв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю студентів у цій сфері; включенні екологічних аспектів у структуру предметних, спеціальних узагальнюючих тем та інтегрованих курсів, які розкривають взаємодію суспільства і природи; поєднанні аудиторних занять з безпосереднім спілкуванням з природою.

Пізнання і розумне дотримання законів природи в будь-якій практичній діяльності людини — це шлях, який не тільки допомагає уникнути виснаження природних ресурсів, а й домогтися їх збагачення.

Література

1. Волкова Н. П. Педагогіка / Н. П. Волкова: посібник. - К.: Вид. центр «Академія», 2001. - 576 с.
2. Каленникова Т. Г. Межпредметные связи как фактор экологического образования и воспитания учащихся / Т. Г. Каленникова : автореф. дис... канд. пед. наук / Мин. нар. образ. Респ. Беларусь. – Минск : Педагогіка, 1982
3. Костицька І. М. Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970 – 1990 рр.) / І. М. Костицька : дис... канд. пед. наук. – Київ, 1995. – 198 с.
4. Кравченко С. А. Психологічні особливості розвитку екологічного мислення у студентів / С. А. Кравченко : автореф. дис... канд. псих. наук. – Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1996.

5. Лихачев Б. Т. Педагогика: Курс лекций. — М.: Прометей, 1992.
6. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / З.Н.Курлянд, Р.І.Хмелюк, А.В.Семенова та ін.; За ред. З.Н.Курлянд. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2005 – 399 с.

В статье рассматриваются специфические черты морально-экологического воспитания; представлено взаимодействие морального и экологического воспитания студенческой молодежи в технических учебных заведениях; проанализированы аспекты системы экологического воспитания.

Ключевые слова: моральное воспитание, экологическое воспитание, моральный идеал, моральные нормы, экологическая сознательность.

The article deals with specific features of moral and ecological education; interaction of moral and education of students at technical universities is considered; aspects of ecological education are analyzed.

Key words: moral education, ecological education, moral ideal, moral standards, ecological consciousness.

Колесник Ю. Л. – викладач Донбаського державного технічного університету (м. Алчевськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук професор В.В. Червонецький

УДК 37.037

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВНЗ

О.Г. Крахмальова

В статті розглядаються концептуальні основи сучасної системи морального виховання студентів ВНЗ. Автор розкриває значення поняття «моральне виховання».

Ключові слова: моральне виховання, самовизначеність, культурологічне значення виховання.